

5. Česká literatura v období husitství, renesance a humanismu

Příčiny husitství, předchůdci

- církev se vzdálila prvotním křesťanským myšlenkám, především ideálu chudoby, nespokojenost s poměry v církvi, růst bohatství, krize společnosti, morální úpadek => nápravné snahy, nejen u nás, ale i ve světě **John Wicliffe** – Angličan, náboženský reformátor, zdůrazňoval, že bible je hlavním křesťanskou autoritou a ne církevní hodnostáři, o úpadku církve, pompézní obřady, to je špatně, ovlivnil Jeronýma Pražského a Jana Husa
- **Konrád Waldhauser** do Čech, kázal a psal latinsky a německy, ovlivnil něm. měšťany a univerzitní studenty, na něj navazuje **Jan Milíč z Kroměříže** – radikální myšlenky, přejímal od jiných, dával dobrý příklad, byl bohatý, vysoce postavený, všeho se vzdal a žil v chudobě, zasloužil se o zahájení stavby Betlémské kaple, místa pro česká kázání
- Matěj z Janova, Milíčův pokračovatel, píše o proměně církve a náboženského života
=> konflikty s církví, předvolávání před papežský dvůr za svá kázání nebo spisy proti církvi

Jan Hus

- student pražské univerzity – artistická fakulta, blahosloví, později univerzitní profesor a rektor, Václav IV. vydal Dekret kutnohorský, změna poměrů na univerzitě ve prospěch Čechů => odchod něm. inteligence, pokles prestiže univerzity
 - vysvěcen knězem, hlavním kazatelem pražské Betlémské kaple, oblíbený kazatel ale měl řadu odpůrců, problémy s církví, opakované konflikty, dán do klatby = nesměl na území, kde se zdržoval, vykonávat církevní úkony, kázat
 - odsoudil papežem vyhlášený prodej odpustků, musel opustit Prahu, žil v jižních Čechách, 1414 na církevní koncil do Kostnice, byl tam pozván, aby hájil své učení, ochrana se vztahovala na cestu do Kostnice, ale ne na samotnou Kostnici, nemohl mít projev, sněm ho prohlásil za kacíře a 1415 jej nechal upálit, spalovány byly i jeho knihy
 - vycházel z myšlenek Johna Wicleffa, reformátor, odmítá poslušnost církevním hodnostářům, vyzdvihuje bibli, požaduje, aby se církev zřekla majetku, jedinou autoritou je Bůh
 - psal zprvu latinsky, pak i česky, zastává se českého jazyka oproti německému, zasáhl do vývoje spisovného českého jazyka, jako první si začal všímat jeho čistoty
- *O církvi – latinský spis jeho reformních názorů, kritika mravů, vychází z Wicleffa, není nutné poslouchat církevní hodnostáře, pokud nedodržují zásady křesťanství, na základě tohoto spisu byl souzen v Kostnici, církev se odvrací od původního smyslu náboženství, nechová se podle bible, hlavou církve není papež, ale Kristus!
- *Výklad viery, Desatera a Páteře – píše česky po odchodu z Prahy, zamyšlení se nad společností, kritika, kritizuje i sám sebe, nabádá k udržení češtiny a nespojování němčiny a češtiny, ničení jazyka, nesrozumitelné, výklad tří částí – desatero, víra, páteře – otčenáš
- *Knížky o svatokupectví – nesouhlas s obsazováním církevních úřadů za peníze, kritika církve a jejich nemravného jednání, shromažďování majetku
- *Postila(= post illa verba = po těchto slovech, po evangeliu při bohoslužbě), napsal po zákazu kázání, 59 kázání, v češtině
- *listy – dopisy přátelům, které psal po odchodu z Prahy, z Kostnice, kromě soukromého sdělení obhajuje své učení, loučí se z Kostnice se svými přáteli
- *O pravopise českém – psané latinsky, vadí mu, že se němčina se plete do češtiny, čeština má své vlastní výrazy
- Tomáš Štítný ze Štítného** – alegorie *O Šašijech, *Řeči nedělní, Řeči besední

Husitství, husitské války

- Husovo upálení způsobilo v Čechách velké pobouření, neklid, revoluční nálady, revoluční hnutí po celých Čechách, kališník Jan Rokycana v Praze chudina vedená radikálem Janem

Želivským => první pražská defenestrace, počátek doby husitské, nepřetržité boje mezi husity a jejich domácími i zahraničními odpůrci, i mezi husitskými radikály a umírněnými, na trůn po Václavu IV. Zikmund Lucemburský, husité ho nepřijímají, podle nich je odpovědný za smrt Jana Husa, vedou to umírnění, střediskem město Tábor

- Chilialismus – vize konce světa, lidé se shromažďovali na kopcích, aby byli co nejdříve k bohu, eschatologie – vize konce světa, přesvědčení, že se otevře nebe a přijde Ježíš Kristus a lidé budou spasení
- Husovy myšlenky dále rozvíjeny Petrem Chelčickým

Literatura doby husitské:

- především prostředek politického boje
- četla se hlavně bible, učili se ji nazpaměť, studium bible, nejzákladnější kniha husitství (v té době ve světě odklon od náboženství)
- nebyl prostor pro zábavnou, uměleckou tvorbu – mizí epos, legenda, drama, světská lyrika
- literární žánry – spory, postily, traktáty, kázání, duchovní písně, kroniky, do popředí agitační cíle
- běžná, hovorová řeč v poezii i próze, čeština do bohoslužeb, teologických děl, do správních oblastí, latina v textech pro vzdělance a propagačních textech, Němci vyhnáni, němčina z děl mizí
- snaha o zpřístupnění náboženských textů nejširším vrstvám, rozšíření znalosti čtení a psaní
- husitství podpořilo rozvoj českého jazyka, úředním jazykem, ale oddělilo nás od Evropy, zpomalení vývoje

Jan Žižka z Trocnova *Žižkův vojenský řád

polemika

*Budyšínský rukopis – události první fáze husitského hnutí, obléhání Prahy křižáky (Zikmund)

Porok (výtka) Koruny české, Žaloba Koruny české – kritika volby Zikmunda císařem bez souhlasu Prahy, Hádání Prahy s Kutnou Horou – husitská Praha jako krásná moudrá žena, Kutná hora nevhledná stařena, zastává stanoviska církve a kostnického koncilu, personifikace, alegorické, Praha dostane za pravdu, soudcem je Bůh

*Písně přeslavné Koruny české – Vavřinec z Březové, psané latinsky, o slavném vítězství husitů u Domažlic, kdy se křižáci obrátili na útěk, když slyšeli zpívající blížící se vojsko

duchovní písně

*Jistebnický kancionál – nalezen v 19. stol., tématicky různorodé písně, latinské i české, bojové písně, součástí hymna tábořských vojsk Ktož jsou boží bojovníci – bojovní chorál

časové písně zabývající se soudobým náboženským a společenským děním, kritika

*Povstaň, povstaň město pražské – pražská bojovní píseň, zpěv stmeluje

Petr z Mladoňovic *Pašije mistra Jana Husa

- Čechy byly ve světě považovány za kacířské, stabilita až s nástupem Jiřího z Poděbrad – zemský správce, poté český král, snaha zmírnit náboženské spory, snaha vzkřísit českou literaturu, opisování starších děj

Petr Chelčický a jednota bratrská

- sedlák nebo zeman, neměl příliš hluboké znalosti latiny, ale snažil se je prohlubovat, učit se
- moc necitoval, dával přednost vlastní argumentaci
- v textech obrazná vyjádření, odbíhání od hlavních témat, citovost
- nepřidal se ani k jedné z husitských stran, nesouhlasil s násilím, ztrácuje husitské války

*O boji duchovním – odmítá jakýkoliv boj a násilí s odvoláním se na biblické přikázání, podle něj není husitská válka spravedlivá, nemělo by se zabíjet, jinak to řešit, bez násilí, zaujal Lva Nikolajeviče Tolstoje – převzal od něj tuto myšlenku

*O trojím lidu řeč – šlechta a duchovní by se neměli nadřazovat nad sedláky a nevolníky, z kterých druhé dva stavy žijí, převratná myšlenka rovnoprávnosti stavů – jeho myšlenky překračují rámec své doby, spolupráce vrstev, připodobňuje k lidskému tělu – ruce, nohy, hlava, bez ničeho z toho člověk nemůže být, je potřeba jich všech

*Postila - Chelčického názory, úryvky komentářů k evangeliu, formou kázání, kritika církve

*Sieť viery pravé – nejpracovnější spis, rozvíjí motivy z evangelií, síť symbolizuje víru a prvotní církve, zachytává Kristovi stoupence, zachraňuje je z hříchů, hříšníci ji trhají a propadají do pekla, metaforické, dvě ryby papež a císař

Jednota bratrská

- první polovina 15.stol., nová církev, vytvořena stoupenci Chelčického ještě za jeho života
- oslovují se bratře a sestro, zdůrazňují význam tělesné práce, snaží se naplňovat Chelčického radikální představy, staví se proti formální učenosti, odmítají světské zákony, službu ve vojsku, jediným pravidlem bible,
- později mírnější názory, příliv nových členů z řad měšťanstva a inteligence

Deník Václava Šaška z Biřikova - vznik původních cestopisů, cesta poselstva vyslaného Jiřím z Poděbrad do západní Evropy, putování a příhody, pamětihodnosti, zvyklosti

Humanismus

= doba veleslavínská – podle tiskaře a nakladatele Daniela Adama z Veleslavína – dbal na jazykovou úroveň textu, podobu jazyka upravoval, pak to teprve vydal

Daniel Adam z Veleslavína

- dostatek finančních prostředků k vydávání děl, historik, vydávání dějepisných spisů, knihtiskař
- vyšlo díky němu spousta překladů významných prací do češtiny, on dopsal předmluvu
- veleslavínská čeština – dbal i na podobu jazyka

*Kalendář historický – jediná jeho původní práce, každý den píše, co významného se odehrálo

- vícejazyčné slovníky

knížky lidového čtení – prostá literatura, srozumitelná, např. Příběhy o Enšpíglovi, o doktoru Faustovi, Historie o bratru Janovi Palečkovi – originální český spis, o šaškovi krále Jiřího z Poděbrad

- v Čechách konec 15.stol. – poč. 17.stol.
- seznámení s italskými humanisty už zásluhou Karla IV., jeho přítel Francesco Petrarca do Prahy
- nejprve pouze v učených kroužcích, hrstka humanistů, většinou katolíci z řad šlechty nebo duchovenstva, díla psaná latinsky, snaha o napodobení latinských vzorů
- i měšťané, propagují český jazyk – národní proud, pomohli rozšířit humanismus, literatura jako prostředek poznání
- oba proudy se často prolínaly, i latinsky píšící chtěli ovlivňovat dění u nás
- pro dnešního čtenáře nejsou příliš přitažlivé, hodně suché, plné informací, vzdělávací a náboženská funkce, estetická funkce díla ustupuje poznávací a vzdělávací, řeší otázky veřejného života, didaktická = naučná poezie
- hlavní oporou jednota bratrská
- prolnutí humanismu a reformace, renesance a s ní spojené radovánky, chuť do života, hravost chyběly

Latinsky psaná literatura

- spíš úzkému kruhu čtenářů, nároky na vzdělání čtenáře

Hynek z Poděbrad

- přeložil 11 příběhů z Boccacciova Dekameronu a snažil se vymyslet i vlastní v tom duchu
- syn Jiřího z Poděbrad, báseň Májový sen – milostná, před vyvrcholením básně konec, probuzení ze snu

Jan z Rabštejna

*Dialogus – diskuze 3 šlechticů o situaci v českém království, přimlouvá se za smíření papeže a Jiřího z Poděbrad

Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic

- češtinu považoval za jazyk barbarský, píše latinsky, osobně poznal místa zrodu antické literatury
- poezie, filozofující spisy, korespondence, sklony k moralizování
- kritický k domácím poměrům

Jan Dubravius

- z Moravy, upravuje bajky Smila Flašky z Pardubic z předhusitského období, výchovné a politické zaměření

*Rada zvířat – přepracování Flaškovy Nové rady

Česky psaná literatura

- větší společenský vliv, přístupná všem, nejdříve překladatelská činnost

Viktorin Kornel ze Všehrd

- mistr na univerzitě, později úředník
- přehledné a srozumitelné vyjadřování

*Knihy devatery – zabývají se právem, ale spíš literární dílo, rozebírán zápas šlechty s měšťany, Viktorin se staví na stranu měšťanů

- za vlády Rudolfa II. Praha jedno z kulturních a vědeckých center Evropy, konec 15. poč. 16. stol., Rudolfův Majestát povolující náboženskou svobodu pro poddané
- humanismus se prosadil i ve školství, rozrůstá se kruh literátů a čtenářů, latinský a národní proud se sbližují, latina zůstává jazykem poezie a odborných spisů, čeština duchovní písně

odkazy k historii Čech**Václav Hájek z Libočan**

*Kronika česká – zachycuje dějiny od počátku do nástupu Habsburků, vznikala za pomoci katolické šlechty, zaujaté, čerpal z Kosmovy kroniky, neodlišuje fakta od fikcí, sám si domýšlí, poutavé vypravování

Mikuláš Dačický z Heslova

*Paměti – dějiny jednoho století pomocí záznamů svých předků až do doby pobělohorské

cestopisná literatura

Kryštof Harant z Polžic a Bezdruzic *Putování

Oldřich Prefát z Vlkanova *Cesta

Václav Vratislav z Mítrovic *Příhody, dobrodružné líčení autorova věznění v Turecku

Tomáš Hájek z Hájku – všestranný, matematik, lékař, autor latinských básní a vědeckých spisů*Herbář – přeložil, dílo italského učenice Mattioliho

(Jan Campanus Vodňanský – Zikmund Winter zachytil jeho životní osudy v díle Mistr Kampanus)

Jan Blahoslav

- všestranný, jeden z nejmávanějších mužů své doby, literatura, hudba, řečnictví, jazykověda
- vychováván v duchu zásad jednoty bratrské, díky ní vzdělání na zahraničních vysokých školách
- zvolen bratrským biskupem, písařem

*Filipika proti misomusům – proti nepřátelům vzdělání, polemika s těmi, kteří tvrdí, že vyšší vzdělání křesťanovi škodí, pro Blahoslava má vzdělání smysl, je-li spojeno se zbožností a prospěšnou činností ostatním*Musica – zabývá se hudební teorií, zpěv a duchovní písně

*Kancionál Šamotulský – sborník písní

- překládá Nový zákon

*Gramatika česká

- přistupuje k jazyku citově, oceňuje vybroušenost, krásu jazyka, užívá knižních slov
- jasné odlišení hovorové řeči a dialektů od řeči spisovné
- důraz na samostatné myšlení, příliš nekomentoval jiné myslitele a jejich tvorbu
- předchůdce Jana Amose Komenského

- na Blahoslavův překlad Nového zákona navazují další bratrští kněží, překládají bibli, vyšla pod názvem **Bible Kralická** na Moravě v Kralicích

Šimon Lomnický z Budče

- mravně-výchovná próza, básník, dramatik, zábavná díla, barvitě příběhy, beletristické

Jan Amos Komenský

- vrcholná postava exulantské literatury a celého českého baroka
- kněz a učitel Jednoty Bratrské, náboženská a politické perzekuce, donucen opustit zemi, snaha bojovat proti habsburské moci
- studoval v Německu díky svému nadání, biskup jednoty bratrské, pedagog, filosof, literát, historik, teolog, spisovatel, jazykovědec, politik
- psal česky, později latinsky, po emigraci psal většinou latinsky
- na přelomu renesance a baroka, napůl barokní a napůl renesanční autor
- 1628 opustil zemi, do polského Lešna, tam tvoří, převážně latinsky
- obrovské osobní neštěstí, zemřela mu žena a děti, utišení hledá v labyrintu, nakonec mu dochází, že jediné východisko je obrátit se k víře a k Bohu, svět kolem je hrozný

Snaha o nápravu společnosti:

- hlavním směřováním pro něj bylo přiblížení se k Bohu, jeho moudrosti a lásce, k tomu chtěl vést celé lidstvo, toužil po nápravě světa, pracoval na díle, encyklopedii veškerých poznatků o světě ***Pansofii** (vševědě)
- zabýval se usilovně nápravou světa, společnosti, člověka

* **Obecná porada o nápravě věcí lidských**

Pedagogická díla:

- především všestrannost výchovy a vzdělávání, psal v exilu česky, doufal, že se vrátí, vyšly latinsky
- rozdělil studenty do několika věkových kategorií, měli se učit podle svých schopností
- výuka od nejsnazšího k nejsložitějšímu
- názornost výuky, opírat se nejen o výklad ale i přímou zkušenost
- dítě chápal Komenský jako sobě rovného, důraz na rozvíjení smyslové i rozumové stránky, duchovní i tělesné
- právo na vzdělání mají všichni, chudí i dívky
- **Orbis pictus** – Svět v obrazech, snažil se odstranit ze škol mechanické memorování slovíček, chtěl ho nahradit snadnějším učením pojmů z věcí vnímaných smysly; vyučování má být snadné a zábavné
- **Schola ludus** – Škola hrou, soubor školních her usnadňujících učení a pochopení látky, studenti hráli divadelní hry
- Dveře jazyků otevřené
- Nejnovější metoda jazyků
- Didaktika – soubor Komenského vychovatelských spisů

Česky psaná díla:

- jsou více osobní než latinská, vypisuje se ze svých bolestí souvisejících se stavem společnosti, církve, národa a s postavením člověka ve světě, nespokojenost, od labyrintu jasně barokní
- **Listové do nebe** – poukazuje na sociální bezpráví, soubor pomyslných dopisů, které posílají chudí a bohatí Kristovi do nebe

Truchlivý – nařikání nad žalostným stavem vlasti a církve